

9. Лєснова В. В. Номінація людини та її рис у східнослов'янських українських говірках: монографія. Луганськ : Альма-матер, 2004. 193с.

ДЖЕРЕЛА

1. Матеріали до словника подільського говору / Упор. І. В. Гороф'янук. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2021. 461 с.

*Дарія Панченко (м. Вінниця),
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янук І. В.*

НАРОДНИЙ КАЛЕНДАР: ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАЦІЇ В ГОВІРЦІ СМТ КИРНАСІВКА ТУЛЬЧИНСЬКОГО РАЙОМУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Упродовж останніх десятиліть у слов'янознавстві помітно зріс інтерес до вивчення етнолінгвістики у сукупності елементів матеріальної й духовної культури та їх номінації. Це спричинило появу ряду досліджень, здійснених на суміжні етнографії, лінгвістики, географії, археології та історії, які побудовані на синтезі методів, свідчень і результатів цих різних наук. Із початку ХХ сторіччя розвивається етнолінгвістика – галузь, яка вивчає мову як джерело пізнання духовної культури народу.

Нашу увагу привернула традиційна народна календарна обрядовість. Вона поширена на всій території України і досліджувалась протягом багатьох століть, проте на Поділлі об'єктом системного вивчення ні етнографів, ні лінгвістів ще не була [4].

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю системно-грунтового дослідження етнолінгвістичних особливостей номінацій подільського народного календаря, а

також необхідністю всебічного комплексного його вивчення як однієї з ланок української традиційної культури.

Метою дослідження є опис календарної обрядовості та його номінації в подільських говорах; етнолінгвістичний аналіз подільського народного календаря; вияв сталих і варіативних його елементів; з'ясування структури та генезису окремих складових календарної обрядовості та його цілості.

Емпіричною базою роботи слугували власні аудіозаписи текстів про народний календар у говірці смт Кирнасівка Тульчинського району Вінницької області за спеціальною етнолінгвістичною програмою В.Л. Конобродської обсягом 5 год. 24 хв. Нашими інформаторами були:

1. Пустомельник М.П. – 1939 р.н., закінчила 7 денних і 9 вечірніх класів.

2. Савлук О.І. – 1949 р. н., закінчила 10 класів.

В умовах етнічного різнобарв'я України інтерес до народної культури та побуту місцевого населення та етносів, що осіли на постійне проживання, з'явився ще на початку ХІХ століття.

Календарна обрядовість, народні свята доволі вже давно цікавлять науковців-істориків, фольклористів, етнографів [Агапкина 2002; Махрчева 2008], [Гороф'янюк 2020; Толстая 2005]. Звичайно, календарні свята та обряди – складний комплекс, у якому поєднуються раціональний досвід і регіонально-магічні вірування, традиції та пережиткова звичаєвість.

Обов'язковими компонентами календарних свят були: обрядова їжа, господарська і сімейна магія, вшанування предків, передбачення майбутнього, ритуальні обходи і поздоровлення, рядження і маскування, драматичні сценки, розваги, спортивні змагання та виконання календарно-обрядових пісень тощо.

У весняному календарному циклі особливо шанується в Україні празник Стрітєння, який у досліджуваній говірці називається *Стр'ітен: 'а* (1) або *Стрі'т'єн'а* (2). У народі кажуть, що саме 15 лютого зима зустрічається з весною. Період від Стрітєння до Благовіщення вважався біологічною межею зимоборства.

Цього дня у храмах відбувається пишна служба, після якої святять воду та свічки. Селяни вірили, що *стр'і'т'єн'с'ка* (2) або *стр'і'тен'с'ка* (1) свічка береже оселю від стихійних лих: *це то'д'і то'же / во'да то'же св'а'тиц: 'а / на Стр'ітен'а / і і св'іч'ки св'а'т'ат шо то'д'і йак / то'д'і е / л'ітом 'дуже 'кажут гром / то та'кий гр'ім шос' та'ке / йа'кас' та'ка не'года 'сунец: 'а то / св'і'тити св'ічку та'койу к'ласти на в'ік'н'і там / мо'литис'а шоб / шоб не 'було н'і'якого / страш'ного та'кого // (1), стр'і'т'єн'с'ка св'ічка 'дуже / еє / во'на пом'іч'на / нап'риклад йак / йа гет' і 'зараз та'ко 'робл'у / куп'л'айу св'ічку / куп'л'айу св'ічку ў 'церкв'і йак і'де 'бура / 'бура і'де / св'і'тити ц'у св'ічку і чи'тати 'Отче Наш / і 'бура ўти'хайе / град і'де / 'бура і'де / ўс'о / кла'ди / на-а / на ў 'хат'і на / 'перед по'рогом на / к'ласти коц'у'бу і / і та'к'і ну в'ід не'ч'і / в'ід не'ч'і ко'в'ін'ку і коц'у'бу / на перех'рест'а / і 'бура і сфа'тити св'ічку / па'лити св'ічку / і 'бура сти'хайе / це 'точно / це йа 'зара так і до с'іх пор 'робл'у так // (2).*

Піст — це час покути, який підготовляє до пережиття найголовніших християнських свят. Мета Великого посту полягає у приготуванні до святкування Великодня. Він триває сім тижнів — від М'ясиць і до Великодня, а тому й прибрав назву великого.

Тиждень перед Великим постом реципієнти йменували так: *Пока'йан:иї* (2), *Масл'ана* (2), *Сиро'пусниї* (1), *Масниц'а* (1), *Масл'ан'іца* (2). Назва цього тижня походить, очевидно, від молочних продуктів, котрими найбільше частувалися в цей період: *уже м'яс'ного не 'можна 'т'іки мо'лочне // (1), це*

хо|дили ў |гост'і од|на до д|ругойі / е-е / |пили го|р'ілку / |йіли
колоу|туху / сме|тани ўс'о / |це си|ри на|л'іс'н'іки пе"к|ли
б|л'інчики ўс'о / ўгош|чалис'а хо|дили п'йан|ствували / |це
нази|валос'а |перед пос|том |це так / нази|валас'а |Масл'ана /
|Масл'ан'іца // (2).

Традиційно у досліджуваній говірці 22 березня святкують
день Сорока святих, якого місцеві жителі називають |Сорок
св'а|тих (2, 1).

З вирію поспішали птахи, яких з нетерпінням чекали
селяни. З цього приводу на Сорок святих пекли з тіста
жайворонків, або інших птахів: прил'і|тали чорно|гузи / о|це
з|нали / шо на |Сорок Св'а|тих / |майут' |бути чорно|гузи // о|це
з |тими чорно|гузами поў|йазано шо пе"чут жураў|л'і // о|бично
ўс'іг|да / |перед Соро|ка Св'а|тими / |перед д|вацят д|ругого
во|но д|вацят д|ругого чис|ла / |березн'а / во|но о|бично
прил'і|тайут чорно|гузи // бу|вайут од|ного |року ка|зала мо|йа
|мама / по|коїна / шо |йак приле|т'іли чорно|гузи ше буў л'ід
за|мерз / чорно|гузи / д|войе чи шо про|пало / за|мерзли / е / на
л'о|ду / а так о|бично прил'і|тайут чорно|гузи / ўже та|ка
по|года по|м'ін'у|йец'а / ўже м'і|н'а|йец'а ўс'о / то ў нас тут по
су|с'ітству |йа ўже / з|найу / шо |це ўже |перед / а|бо |перед тим
д|н'ом а|бо |тижден' а|бо |п'іс'л'а |того / о|б'ізат'ел'но |ма|йе
|бути / чорно|гузи |майут приле|т'іти // (2).

Четвертий тиждень великого посту у досліджуваній
говірці називається Середо|п'іс'т'а (1, 2), бо вже середина
Великого посту. Цей тиждень присвячується поклонінню
Хресту, який сприймається, передусім, не як знаряддя тортур і
смерті, а як символ воскресіння і життя: там на |тому |тижн'і
|кажеиц':а / |це на че"т|вертому |тижн'і пок|лони / |це / ну там
та|ка / ну незви|чайна мо|литва / е / незви|чайна мо|литва / и / і
там |дуже ба|гато раз пок|лони б'йуц':а. у |церкв'і / |це у
|церкв'і в осноў|ном // (1).

Передостанній тиждень Великого посту у досліджуваній говірці називається це *Вербний тижден'* (1, 2). Вербною називали тому, що цього дня святили вербу: *оце то^уд'і св'а^атилас' верба // допуст'ім / с'о^огод'н'а / не^діл'а / а ўже на ту не^діл'у Паска // то ўже с'о^огод'н'і не^діл'а // с'о^огод'н'і св'а^атилас' верба // ў суботу ше / йак ве^чірн'а / то на ве^чірн'ії ше / ну / хто йак де / і ўже ўс'о / ўже начи^анайец':а та^аки'ї / п'іст //* (1).

Верба в Україні — вельми шановане дерево, про неї складено багато пісень і легенд, а ще кажуть: «Без верби й калини нема України». Освячена верба слугувала як оберегом для усього дому, так й індивідуальним, для кожного члена сім'ї: *он у мене та^амо на в'ік^н'і сто^йім / п^рот'іў з^рому йак йе ж / гри^мит оце / ц'у вер^бичку та^амо к^лали / шоб це / йак ма^лен'к'і ^д'іти ку^пали ко^лис' / к^лали ў ^куп'іл' вер^бичку св'а^ачену / ну / а так ^б'іше не з^найу //* (1). Найпоширенішою до наших днів лишилася традиція бити вербою – аби людина була здоровішою. Бити освяченими галузками слід було обов'язково з примовками. Їх було багато: *це ^кажут шо йак^шо / на^прикад л'у^дина х^вора при^ходит з ^церкви то це / ^тойу вер^бойу / е / за^ходиш і ту л'у^дину / та^ко по^ма^лен'ко б^йеш шоб / во^на бу^ла здо^рова ^виздоров'іла / ху^добу так ^само / а то^д'і ви^гон'ат ху^добу це ^нейу // ў ^кого йе ху^доба //* (2).

Останній тиждень Великого посту у досліджуваній місцевості називається *Ст^расний тижден'* (1, 2). У Православній Церкві цей тиждень носить назву Страсного, бо в цей час Церква згадує Страсті Христові: *Ст^рогий Ве^ликий пост // Ст^рогий Ве^ликий тижден' // Ст^рогий Ве^ликий в'і^уторок // Ст^рогий Ве^ликий чет^вер / Ст^рогий п'ятниц'а / Ве^лика п'ятниц'а / Плашче^н'іца / Ве^лика // чет^вер Ве^ликий і^де / там і^де ўс'о ве^лике то^го шо ^дуже / е / т^реба ўс'о / е / там / е-е / ^дуже / ну ў храм т^реба йти в'ід^в'ідувати*

плашчеу¹ниц'у т¹реба їти / шоб / це йак Ісуса Хри^еста
 роспи¹нали це ў п¹ятниц'у / у чет¹вер / ¹перед цим / чи¹тайец'а
 два¹нацит' Івангл'її / на ве¹ч'їрн'її так і нази¹вайец'а / так і
 там ¹писано ст¹раст'ам тво¹їм ¹Господ'і / е-е / йак це ше
¹дал'ше че¹каї / от забу¹вайу // за¹була ¹бачиш / то це о¹це та¹ке
 / нази¹вайец'а Ст¹раст' // чет¹вер / а то¹д'ї ў п¹ятниц'у / а
 ўже ў суб¹оту / ўже Ве¹л'їк'її / Ве¹лика суб¹ота / а чо¹го ве¹лика
 то¹го шо ўже Ісуса Хри^еста розп'н'али ўже чи¹тайец':а
 мо¹л'їтва там до ¹н'ого ўс'ого // їде ¹похорон // (2).

У весняному циклі однією з кульмінаційних точок був
 день Воскресіння Христа. Вечір у переддень Різдва, який у
 досліджуваній місцевості називається Ве¹ликден' (2), ¹Паска
 (1, 2) або Воскр'е¹с'ен'їє ¹Господа Ісуса Хрис¹та (2). До цього
 дня селяни ретельно готувалися: прибирали в будинках,
 випікали спеціальний обрядовий хліб, готували святкові
 страви, фарбували варені яйця: ну це ш ¹Паска / ну / то ми ж /
 гово¹рили шо тих три д'н'ї там / ¹можна було ўс'о ро¹бити / а
 то¹д'ї ўже / чет¹вер п¹ятниц'а суб¹ота ўже не ¹можна н'їчо
 було ро¹бити / паски пи^екли / ў суб¹оту аж // ў чет¹вер ўже
 па¹сок / ше з¹ранку / ше ка¹зали ше ¹можна було спе¹к'ти / а
 то¹д'ї ўже Ст¹раст' начи¹наец':а / ўже ¹паску не ¹можна
 пе¹к'ти / а / п¹ятниц'а / це во¹п'ше ўже ¹дуже та¹ка / е /
 п¹ятниц'а Ст¹расна / а ў суб¹оту ше з¹ранку хто не ўсп'їў в
 чет¹вер / то ше ў суб¹оту з¹ранку ше пе¹кли паски // (1), ў ¹кого
 було за¹колене сви¹н'а / го¹товили мн'а¹са кол¹баси ўс'о / а ў
¹кого не було шо ку¹пиў то й їїў / т'її так / йа з¹найу // / а йа в
 цибу¹лин':і ¹зара крас'у / а ¹ранч'е / е-е-е / куп¹л'али та¹ку
 к¹расочку / т'її в'їд ¹тойї к¹расочки ўс'ї ¹руки // а ¹зара
 цибу¹лин':а зва¹рила цибу¹лин':а в'їц'ї¹дила то¹д'ї / ¹кинула ў
 хо¹лоднїй / рост¹вор / цеї / крашан¹ки / це ¹йайц'ї ¹кинула і ўс'о і
 ўже / зва¹рила т'її ўс'о // (2), а ше / йе ¹дерево ¹в'їл'ха / то во¹но
 в осно¹уном рос¹те ¹т'їки на ¹берез'ї ¹коло ¹р'їчки і там на н'її
 та¹к'ї шише¹чки / то р¹вали тих шише¹чок ¹в'їл'хи / і

за¹варували / і це к¹расили / то во¹но то¹же та¹ке / те¹мно
те¹мно чер¹воне / полу¹чалос'а на¹че / то цибу¹лин':а то в'і¹л'ху
// (1).

До церкви у кошиках християни несуть продукти, від яких вони відмовлялися під час Великого посту. Тому освячують тільки те, чого не їли протягом останніх семи тижнів. Освячену їжу їдять за великоднім столом: но¹сили до
церкви но / на н'і¹ч / о / во¹ни сто¹йали на богослу¹жен'ійі /
бат'ушка р¹ано посв'а¹тиў // р¹ано при¹ходимо з церкви / хто
спит ше хто ўстаў ўже хто ше не л'а¹гаў / розр'і¹зали пасочку
ў са¹миї пе¹ред ку¹сочок пасочки з¹йісти // це та¹ке в'і¹ч:у¹т':а
йак хто не йіс'т' жи¹рного / це та¹ке в'і¹ч:у¹т':а / шо на¹че йак
то / зустр'і¹чайеш з ус'і¹ма род¹ними / с¹воїми / з ус'і¹ма
ро¹дичами зустр'і¹чайес':а / це та¹ке ў ме¹не / йа не з¹найу йак у
кого / но це ў ме¹не та¹ке в'і¹ч:у¹т':а / шо йа з ус'і¹ма ба¹чилас'а
/ і ме¹ришими і жи¹вими // йак з¹йіла ку¹сочок пасочки // (2),
паска йаї¹це і ма¹йе бу¹ти ма¹сло і сир // о¹це та¹киї ма¹йе бу¹ти
/ але за¹раз не¹суть ус'о шо хо¹чеш / і ко¹ўба¹су і-і / і по¹ме¹дори і
го¹г'і¹рки і шо ти хо¹чеш // а о¹би¹чно не¹сти ма¹ли це / так і
на¹пи¹сано ў цер¹ко¹ўному кал'ен¹да¹ров'і / шо це ма¹йе
св'а¹титис'а / ма¹сло / паска / йаї¹ечко / і сир / ўс'о // о¹це
чи¹тир'і в'е¹шч'і / йа¹ких л'у¹дина не йі¹ла / а мн'а¹са ко¹ўба¹си /
мо¹жна ку¹рку не¹сти / ку¹рку до¹зво¹л'айе¹ц':а / а мн'а¹со /
Го¹спод' за¹при¹ш¹чайе гет' і йі¹сти мн'а¹со / але ми йі¹мо / ми
ўс'і г¹р'ішн'і за¹ра / ми за¹ра пере¹вер¹нуло¹с'а ўс'о // (2).
Великдень супроводжувався взаємними привітаннями:
Хри¹стос Воск¹рес // Во¹істину Воск¹рес // (1, 2).

Народні гуляння традиційно стартували пасхальним вечером. Улюбленими розвагами на Великдень можна назвати катання на гойдалках: да-да-да / о¹цеї хо¹дили на гої¹далки там
о¹це / па¹руб¹ки йа¹к'і за¹ли¹ц'алис'а до д'і¹вок / да¹вали йім
крашан¹ки / йа¹кшо д'і¹ўка со¹гласна за це¹го хло¹пц'а з цим
хло¹пц'ом зустр'і¹ча¹ц':а / во¹на да¹вала сво¹йу крашанку а

йак¹шо не / не сог¹ласна то во¹на йо¹го не б¹рала к¹рашанки // ну
це ко¹лис' було а ¹зараз / ¹зара не то // (2). Всі святкування
супроводжувалися так званими хри^есту¹ван':ами
'привітаннями з розбиванням писанок'. Це традиційна
пасхальна спадщина, яка прийшла з древньоцерковної
традиції: при¹ход'ат це мо¹йі д'іти ўс'і хре^ис'туйуц':а ко¹цайуц':
а о¹дин з ¹одним і ц'і крашан¹ки ц'і так йі¹д'ат / це ¹дуже
то^уд'і смач¹н'і крашан¹ки // (1).

Отож, традиційний весняний календарний цикл у
говірці села Кирнасівка складається з тринадцяти свят, на
позначення яких засвідчено двадцять вісім назв та їх
варіантів: Ст¹р'ітен':а (1), Стр¹і'т'ен'а (2), Пока¹йан:иї (2),
¹Масл'ана (2), Сиро¹пусниї (1), ¹Масниц'а (1), ¹Масл'ан'іца (2),
¹Сорок св'а¹тих (2, 1), ¹Середо¹н'іс'т'а (1, 2), ¹Теплий О¹лекса
(1, 2), Благо¹в'ішчен':а (1), Благов'іш'ч'ен'ійа (2), ¹Вербний
'тижден' (1, 2), Ст¹расний 'тижден', Ве^иликден' (2), ¹Паска
(1, 2), Воскр'е¹с'ен'ійе ¹Господа Ісуса Хрис¹та (2), Пров'ід¹на
не¹д'іл'а (1), Поми¹нал'ниї (2), ¹Радуніца (1), П¹роводи (1),
Руда¹н'іца (2), Гри^егор'ії (2), ¹Йур'ії (2), ¹Йур'іію ден', ¹Йура
(1), Возне¹сен'ійе (1), Возн'е¹с'ен'ійа (2). Назви є
загальновідомими українцям, а варіанти їх демонструють
типові риси подільської фонетики, зокрема повне або
часткове нерозрізнення ненаголошених голосних /е/ та /и/ -
Ве^иликден', Гри^егор'ії, пом'якшення приголосних перед /і/ -
Возне¹сен'ійе, ¹Йур'ії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агапкина Т. А. Мифопоэтические основы славянского
народного календаря. Весенне-летний цикл. Москва : Индрик,
2002. 816 с.

2. Гороф'янюк І. В., Волинець В. Вода в магічних
віруваннях подолян: етнолінгвістичні спостереження.
Філологічний часопис. Умань, 2020. Вип. 1 (15). URL:

звертання: 15.01.2022).

3. Махрачева Т. В. Народный календарь Тамбовской области. Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2008. 230 с.

4. Подільський говір : бібліографічний покажчик / уклад. : І. В. Гороф'янюк, Н. Д. Коваленко, Т. М. Тищенко. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2013. 141 с.

5. Толстая С. М. Полесский народный календарь. Москва : Индрик, 2005. 600 с.

Олександра Трачук (м. Вінниця)

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Гороф'янюк І. В.

ФОЛЬКЛОРНІ ТЕКСТИ ЗБІРКИ

«ФОЛЬКЛОР УКРАЇНЦІВ ПІВНОЧІ МОЛДОВИ» ЯК ДЖЕРЕЛО ДІАЛЕКТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

Кожен регіон України відрізняється серед інших певними мовними особливостями, а тому й зберігає свою своєрідність, яка виникає у результаті різноманітних історичних чинників, природних особливостей та межуванням з іншими народами. Джерелом вивчення мовних особливостей того чи іншого ареалу можуть слугувати записи живої розмовної мови. Існує чимало способів фіксації мовлення, серед яких значне місце посідають фольклорні матеріали.

Фольклорні тексти – це невичерпне джерело духовного багатства, величезна культурна і літературна скарбниця української мови, це надзвичайне надбання, без якого неможливо уявити собі становлення і повноцінний розвиток сучасної літературної мови. Тексти усної народної творчості